

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ

1. Պատմութիւն Ներսիսեան հուգելոր Դպրոցի. — Թիֆլիս. Տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1898. զինն ? — Քրտնաշան աշխատասիրութիւն մ'է, զոր կը հրատարակէ Ա. զեքսանդր Դ. Երիցեանց։ Առ այժմ մի հատարով կը ներկայացընէ 75 տարիներէ ի վեր ազգային հոգեւոր կրթական հաստատութեան մը, 1824 մինչեւ 1850 թուականն ունեցած պատմութիւնը։

Այս առաջին հատորը կը բաղկանայ մեծադիր 34 ութնամյ թերթերէ, 496 էջերէ. թուղթը և տպագրութիւնն բնտիր և զեղեցիկ, Հատորս զարդարուած է հաստ թղթոյ վրայ տպուած հետեւեալ պատկերներով. Ա. Հայկական ճաշակով շարագրուած ճակատ մը, որ կը ներկայացընէ Ներսիսեան հոգեւոր և ուսումնական դպրոցը. — Բ. — Տ. Տ. Ներսէս Երզ. կաթողիկոսի — Գ. — Տ. Տ. Եփրեմ կաթողիկոսի — Դ. — Դպրատան երկու յատակգիծերու — Ե. — Տ. Տ. Յովհաննէս կաթողիկոսի — Ջ. — Տ. Տ. Ներսիսի ձեռագիր կոնդակի՝ պատկերները։

Այս աշխատութիւնը կը հրատարակուի իրիւս յիշատակ Ներսիսեան դպրոցի 75ամեայ գոյութեան. և սոյն գովելի և բնտիր մտածութիւնը կ'ունենայ նոյն հաստատութեան արդի Հոգաբարձութիւնը։ «Գրեջ Ներսիսեան Հոգեւոր Դպրոցի պատմութիւնը — սակէ Է՝ գրեջ դարձաւ կովկասեան Հայոց ընդհանուր լուսաւորութեան և զարգացման պատմութիւնը»։ և իրօք Ա. Երիցեանի այս տողերն իրագործուած կ'երեւի իւր ներկայ աշխատասիրութեան մէջ։ Պ. Երիցեանց բաժնած է երկս վեց զլուիններու Դպրատան և նորա գործիչներու պատմութեան փառաւոր կողմերուն հետ՝ հաւատարմութեամբ մէջ կը բերէ և՛ գրական և՛ պարսաւելի մասերն ալ. այսու ընթերցողը չի կրնար տարակուսել Պ. Երիցեանի նշմարաւոր պատումը և՛

լալուն վրայ։ Մանրամասն կը խօսի Ներսէս Երզ. կաթողիկոսի վրայ, և կը յաւելու, թէ մեր երանաշնորհ Հիմնադիր Հօր Մխիթարայ արքայի գործունէութիւնը օրինակ և խրախույս կ'ըլլայ Հայրապետիս՝ իւր ամենէն տենչալի փափաքը լրացընելու, այս է Էջմիածնի մէջ ուսումնարան մը շինելու. «Ես (Ներս. կաթ.) ի ժամանակաց ՃՕամեայ հասակի իմոյ տեսանելով և լսելով ի մերազնեայ օսկաւ յոյժ գիտնական անձինս... միշտ միտք իմ և խորհուրդք տառապեցուցանէին զիս խոկալ վանի կարեւոր հնարից ազգական ուսումնաբանից, ունելով ի նպատակի մտաց զՄխիթար վարդապետ Սեբաստացի, որ նովին ցանկութեամբ յամի 1717 օտարացեալ ի Հայրենեաց Հայաստանի և ի համազգեսց, կարաց հասանել այնմ իւրոց բաղձանաց, յետ բազում ազգի ազգի անձնատանջ աշխատութեանց... կառուցանելով զուսումնարան Հայոց ի Վենետիկ... ուստի օր ըստ օրէ յառաջացան և յառաջանան մինչև ցայս, օր ազգական ուսումնականութիւնը... » [Հմմտ. Երկս. էջ 25]։ Այսպէս և աւոր նման հետաքրքրական պատմութիւններով ի է հատորս։

Պ. Երիցեանցի այս օգտակար երկասիրութեան մէջ մի միայն իւր թերութիւն կը գտնենք՝ գրչագիր գրաբարի ընդօրինակութեան բազմաթիւ սխալները. թէպէտ անշուշտ այս վրիպակներու սպրդիչն ալ գրչագրաց անորոշ և անընթեռնի ըլլալուն արդիւնք է. ինչպէս այն երկին մէջ արտատպեալ գրչագրի մը վրայ կ'երեւի (տես պատկ. Ներսիսի կոնդակին)։

Հեղինակին այս աշխատութիւնը՝ մեր վերջին դարու կովկասեան ազգայնոց պատմութիւնը լուսաւորելու համար շատ անհրաժեշտ էր. անտարակոյս գովեստից և մրցանակաց կ'արժանանայ երկս, որ կը լնու ազգային մատենադրութեան պակասներէն մին։ Մինք Պ. Երիցեանի այս աշխատութիւնը գնահատելով, կը մաղթենք՝ որ յաջորդութեամբ հրատարակէ սոյն հոգեւոր և ուսումնական հաստատութեան պատմութեան երկրորդ ճատորն ալ։

2. Երեսուն եւ ֆինսկ տարի 1862—1897.
— Մոսկուա, Հրատարակութիւն Մ. Բար-
խուդարեանի. 1898.

Ս. Շահաղեղեանի մանկավարժական գոր-
ծունէութեան 35ամեակին առթիւ՝ Լազա-
րեան ճեմարանի կրթական ասպարիզէն քա-
շուելուն սրտայոյզ նկարագիրը, զոր կ'ընէ
Ալ. Երասուրեան, 50ի չափ Շահաղեղեանի
սաներուն առ իրենց ուսուցիչը ըրած ու-
ղերձն, և ուսուցչին առ սաները տուած հայ-
րենասէր պատասխանն ալ դնելով իր այս
երկին մէջ. կը խնդակցինք մեծ. Ուսուցչին.
արդարեւ ուսուցչական ծանր պաշտօնին մէջ
չկայ աւելի քաղցր յիշատակ մը՝ քան ձե-
ռասուն աշակերտներու երախտագէտ զգա-
ցունները՝ որ կ'ըլլային անկեղծ սրտով առ
ուսուցիչը, յիշատակ մը՝ որ անշինջ կը մնայ,
և որ միշտ սրտի նոյն գորովն ու գոհութիւնը
կը պատճառէ՝ ամէն անգամ որ յիշուի,
մանաւանդ կեանքի երեկոյացեալ ժամերուն
մէջ:

3. Կարդայ, հասկնայ, ուղղաբերէ՝ Քե-
րական, ընծերցարան, մանկապարտեզներու
և ժողկոցներու համար. — Կ. Պոլիս, տպագր.
Թ. Մատթեոսեան. 1898: 8°, 32 էջ.

32 էջերն վերջին 7 էջերը կը գրաւէ
ծրագիր—աղեցոյցը՝ գրուած Ենովք Թիկեան
ծանոթ անձէն. Նպատակն է մանկական
ճիշդ հասակը նուազ գծուաբութեամբ վար-
ժեցընել կարգապէս, հասկանալու և ուղղա-
բերելու. ծրագրին մէջ կը բացատրէ իր գրու-
թիւնը՝ բողոքելով հին բազմակողմանի ան-
պատեհութիւններուն դէմ՝ հետեւողութեամբ
եւրոպական մէկ քանի յառաջացեալ ազգե-
րու դրութեան: Նոր դրութիւն մըն է յի-
րաւի մեր ազգին համար, բայց փորձառու-
թեամբ պատրաստուած երկ մը՝ ճիշ թէ շատ
յաջողութիւն և ընդունելութիւն կրնայ գտնել:

4. Sissoüan ou l'ARMÉNO-CILICIE. Des-
cription géographique et historique avec
carte et illustrations, traduit du texte
arménien et publié sous les auspices de
SON EX. NOUBAR PACHA, Ancien Ministre
des affaires étrangères de S. A. Le Khé-

divé. — Venise. — S. Lazare, 1899. 4°,
p. 540.

Տասնէւորս տարիներ առաջ՝ երբ ծե-
րունի Հեղինակին այս հսկայ գործոյն
հայերէն թնազիրը լոյս տեսաւ, անհուն և
անսպասելի խանդավառութեամբ ընդունուե-
ցաւ հայ հասարակութենէն. և օտարազգիք
փափաք յայտնեցին՝ թարգմանուած անսնե-
լու զայն՝ արեւմտեան լեզուներէն մէկով:

Այդ փափաքը իրագործողը պիտի ըլլար,
ստատաւեանութիւնը, ինչպէս կ'ըսէ գաղ-
ղիերէն յառաջաբանը, ազնիւ պաշտպանի
մը, որ է արդի քաղաքագէտներուն Նեստու-
րը, մեծաշուք ծերունին, (այժմ սղարաբան
ի սգազգեացս), վսեմափայլ Նուպար Փա-
շան, որ փափաքեցաւ՝ աշխարհային գործե-
րու թատրոն դեռ բոլորովին չբաշխուած, ըն-
ծայել իր պաշտօնակցաց և հետաքրքիր օ-
տարազգեաց, իրենց ընտանի լեզուով մը,
իւր ազգին պատմութեան զուգէ ամենն ա-
ւելի կարեւոր մասը ր:

Առաջն գրուածով ճշնելու գիրք մը՝ որ
արդէն ծանօթ է հայ ընթերցողաց, և մե-
ծաշուք Մեկնեստ մը՝ որու ազգասիրական
բարեբարութիւնները հռչակուած են ամէն
տեղ, փութանք միայն ըսել, որ այս նոր հրա-
տարակութիւնը՝ զուգէ նուազ պերճաբան և
նուազ ճոխ իր ամբողջութեան մէջ քան բնա-
գիրը, սակայն ունի աւելի քանի մը աշխար-
հագրական սրբազրութիւններ և յաւելուած-
ներ յարակից պատմական վերջին լեզրե-
րուն: Մասնաւոր խնամք եւս տարուած է
վկայութեանց աղբիւրներու յիշատակու-
թեանց, և զրքին վերջը գրուած է մատե-
նախօսական ցանկ մը՝ որուն մէջ աւելցուած
են նաեւ քանի մը հայ հեղինակաց անուն-
ները, որոնք ստէպ կը յիշուին բնագրին
կամ ծանօթութեանց մէջ:

⊕

5. Կիսմուլութիւն. Կ. Պոլիս. Տպարան
Ախթըր գին 2 դահեկան. 1898:

Տօքթոր Մանուէլ Խաթիսեանի բազմա-
հատոր առողջապահութեան 20րդ հատորին
է. Գրքին աւելի ինքնին պատ. Տօքթորը ըն-
թերցողին հետաքրքրական կը հանդիսանայ.
Վասն զի երբեմն աւելի հեղինակին քան թէ հե-

դիմակութեան կարեւորութիւն կը տրուի : Միեւնոթական է ազգին մէջ տեսնել անձնաւորութիւնք՝ որք իրենց դործով է առաւելանում օտար ազգաց առջեւ հայ հասարակութեան գիտական արժանաւոր ներկայացուցիչներ կ'ըլլան . յորոց մին կը գտնենք յիշեալ գիտնականը , որ է տեղեկալ — գիտական , բժիշկ կայսերական պալատան և արքունի հիւանդանոցին . առէ և հրատարակիչ Սըհաթ առողջապահական լրագրոյն . անգամ Գաղղիոյ , Անգղիոյ , Ռուսիոյ , Իտալիոյ , Սպանիոյ , Պէրսիայի , Ամերիկայի և Պրագիի առողջապահական ընկերութեանց : Հատորիկ՝ այսպիսի անձի մը հեղինակութիւնն ըլլալով , անշուշտ ի գուր է ընդ երկար զայն գնահատեն : Դիտենք հատորիկիս նպատակը , լեզուս , և Ոստանական բաժնին :

Նպատակն . — Հատորիկիս նպատակն է է մաքրակի վատար և տնտես արտիւն գէմ Գրքին սկիզբը էջերով կը ցուցնէ առողջապահական անհրաժեշտութիւնը , և այս գիտութեան անփոյթ ըլլալուն տխուր փաստերը : Յետոյ կ'անցնի մանրամասնօրէն նկարագրելու այն մոլովութիւնը՝ որ ի վաղուց մուտ գտած է թէ՛ հարուստի և թէ՛ աղքատին տան մէջ , և որ պատճառ կ'ըլլայ տնտեսարկութեան , մարմնոյ փտութեան , յիմարութեան , թոքախտի , սերնդոց այլասերման , և այլն : Մեծ . Տօքթօրը լաւ յաջողած է այս կործանիչ արտի գէմ պատերազմելուն մէջ : Գծուած մոլովութեանս յարեալ անձանց՝ սա չէ կարող զարման մը բնել . ի գուր է , անոնք տխուր արտիս վախճան՝ իրենց կենաց շիջմամբ պիտի գտնեն . բայց պատանեաց , վարձարանի մանկանց համար՝ խիստ կարեւոր է , որուն ընթերցմամբ խրատուած , կրնան ազատիլ նոյն աւերիչ մոլովութեան մէջ իյնալու վտանգէն :

Լեզուս . — Ուսումնական կամ գիտական երկ մը ելան է հրապարակ , քննադատութիւնը իրաւացի՝ բայց աւելի անիրաւ մօտեմի հարուածներ կ'իջնցնէ հեղինակի գրութեան ոճին կամ զարձուածոց վրայ . թէնւ շատ անգամ նոյն քննադատողն և ոչ իսկ ուսումնական բացատրութեան տող մը շարեւոր կամ թարգմանելու գծաւորութիւնը փորձած

ըլլայ : Անոր համար մեծ իմաստութեամբ հնչեց զազգիացին , թէ la critique est aisée et l'art est difficile . Նաեւ երկիս լեզուն ունեցաւ իւր քննադատութիւնը , հրապարակագիր մը կը գրէր . « ամէն բան աղէկ , բայց լեզու » . ամէն բան աղէկ , լեզուն ալ աղէկ կը տեսնուի և է . չի գործածեր ոչ բարձր գրարարական և ոչ ստորին ռամիկ դարձուածներ կամ բառեր . (բայց չմոռնանք ըսելու՝ որ մի բանի տեղ սպրդած են ամէն ոտքեր , յետ այսորիկ , ձուռն և այլն , օտար գրութիւններ , որոնցմով լեզուն պարստելը՝ բրձախնդրութիւն մ'է) . էջ 25 փակագծի մէջ առնուած տողերուն իմաստը ռամիկն գծուած հասկանալի է , բայց ասով բուրբ գիրքը կը դատաւարաւորի :

Ոստանական բաժնին . — Յարգ . հեղինակը ընդանրապէս լաւ ընտրողութիւնը բրած է ուսումնական բառերու մէջ . փափագելի էր՝ որ իւրաքանչիւր գիտական հայ նորակազմ բառի առջեւ դրուած ըլլար նաեւ զաղդիբներն , կամ զրբին վերջը հայ—զաղդ . բառացանկ մը : Երբեք իւթիճանն՝ ուսումնական բառերու զործածութեանց մէջ դեռ աւելի ճիշդ ըլլալու համար՝ ընտրելու էր առայժմ՝ հետեիլ ամենէն հեղինակաւոր բառարաններու , որպիսիք են Հ . Քալուսնոյն և Նորայր Բիւզանդացոյ : Երբ . Պ . Իւթիւճանն ուսումնական մի քանի ընտիր բառերու մէջ շատ քիչ անգամ՝ անճիշդ բառեր կը գործածէ . Գօր Capillaire հետազոտելի՝ մագնաման . փոխանակ բարկողի՝ ջոնեաք . տարրագիտաց զործանոցին՝ laboratoire քննադատական անուն կու տայ , արդեօք աւելի ճիշդ չ'էր ըլլար կոչելն ֆիզիկատուն . վարձեալ փոխանակ խնձորոյի cidre բառին , կը գործածէ խնձորագինի :

Կը փափաքենք՝ որ Պ . Իւթիւճաննի միւս հատորիկներն ալ փութով լցայ տեսնեն՝ որոնց շատ կարեւոր են մեր ազգին :

Հ . Ս . ԵՐԵՄ .

